

Biuletyn

Koła Miłośników Dziejów Grudziądza

Rok IV: 2006
Data odczytu: 4.1.2006

Numer 1 (75)
Data wydania: 4.1.2006

Edward Wiśniewski

Historia Osiedla Rządź i okolicy

Osiedle Rządź

Według badań archeologicznych – osiedle Rządź powstało w epoce brązu i wczesnego okresu epoki żelaza – około 1300 do 200 lat p.n.e., kiedy panowała kultura łużycka i pomorska. Rozwój osiedla datuje się na lata 150 do 450 n.e., jest to okres lateński i wpływów rzymskich. W 1883 r. odsłonięto tu 890 grobów, a w nich około 1620 przedmiotów zabytkowych m. in. wykwintnej roboty dzbanek i ozdoby dla koni. W dalszych latach odkryto grób z wyposażeniem w narzędzia kowalskie oraz różne militaria jak groty, tarcze, miecze itp. Należy więc sądzić, że istniał tu ośrodek metalurgiczny i kowalstwa dla rejonu międzyrzecza Wisły, Drwęcy i Osy. Innym argumentem jest również nazewnictwo pobliskich osad jak Ruda, gdzie wydobywano rudę, oraz Rudnik. Tym imieniem nazywano osobę trudniącą się wytopem żelaza – czyli ówczesnego hutnika. Pracował on w hamerni czyli kuźnicy. Miał do swej dyspozycji dymarkę, czyli piec hutniczy a także młot z kowadłem. Czerpał energię z koła wodnego na rzece Rudniczance. Surowiec pochodził z rudy darniowej i samorodków (tlenek żelaza), znajdowanych w glebach żwirowych.

Jest to tzw. limonit, jego skamieliny można oglądać w grudziądzkim Muzeum. Paliwem był węgiel drzewny. Hamernia działała do XVII w., kiedy to wg inwentarza z 1603 r. zlikwidowano ją jako nierentowną. Łąki i pola przyłączono wówczas do folwarku.

Tuż nad prawym brzegiem Wisły, przy osadzie ciągnęło się jezioro Rządź. Było dosyć długie, ale bardzo wąskie, oddzielało powiat chełmiński od grudziądzkiego. Historycznym był tu dzień św. Wita i Modesta tj. 15 VI 1243 r., w którym toczyła się bitwa między Prusami i Krzyżakami. Poległo w niej około 400 rycerzy zakonnych, a z życiem uszło tylko 10 osób.

Dalsze losy Rządza to rozbudowa folwarku, którego właścicielem był komtur grudziądzki. W 1410 r. Rządź otrzymał od Polaków po bitwie grunwaldzkiej 100 marek za doścuczynienia za zniszczenia.

W 1438 r., jak podaje kronika, folwark posiadał 5 włók i 1 morgę ziemi, a specjalizował się w produkcji miodu. Na wschód od folwarku ciągnął się bór do lasu miejskiego, od północy graniczył on z borem grudziądzkim, od południa granicą była rzeczka Rudniczanka.

W inwentarzu z 1603 r. folwark jest opisany szczegółowo. Posiadał stodoły, obory, ogrody warzywne opasane płotem rokitowym. Zabudowania były w dobrym stanie.

W 1736 r. Rządź przestał być majątkiem zamkowym a w 3 lata później dokument królewski potwierdził przekazanie na 27 lat majątku Rządź oraz karczmy w Mniszku (w 1754 r.) w dzierżawę Chrystianowi i Annie Blombeck. Opłata wynosiła 300 florenów podatku za majątek a 250 florenów za karczmę. Po 1772 r. Blombeck otrzymał kontrakt dziedziczny, dzierżawiony z prawem warzenia piwa i pędzenia wódki na potrzeby karczmy. Miał również prawo wolnego łowienia ryb w małym jeziorze, w granicach swoich dóbr.

W 1802 r. dobra Rządza przeszły w posiadanie rodziny Hoffów. Otrzymali oni dodatkowy teren o powierzchni 221 mórg i 110 prętów, leżące pomiędzy ich dobrami a wsią Rudnik (obecnie Mniszek), oraz piaskownię o powierzchni 12 mórg. W 1807 r., w czasie oblężenia Grudziądza przez wojska napoleońskie, folwark Rządza spełniał rolę lazaretu, kierowanego przez dr Peternicka.

W 1868 r. było w Rządzu 38 zabudowań, w tym 19 mieszkalnych ze 195 mieszkańcami, a już w 1910 r. liczył 325 mieszkańców i miał obszar 772,5 ha. Natomiast w 1931 r. liczba mieszkańców wynosiła 538 osób.

Mieczysław Orłowicz w Ilustrowanym przewodniku po województwie pomorskim (1924) używa nazwy „wieś Rządza”, sławna z wykopalisk z epoki la Tène.

Mniszek.

Dawniej należał do Rządza, ale tylko ziemie i zabudowania przy trakcie toruńskim, wraz z karczmą, która była usytuowana na rozstajach dróg do Torunia i Chełmna. Karczma istniała już za czasów krzyżackich. W XVII w. dochodzi do ostrego sporu między miastem a starostwem o własność tej posiadłości. Jednakże w XVIII w. karczma wchodzi w skład majątku Rządza i długo w nim pozostaje. Wg inwentarza starostwa z 1739 r. dowiadujemy się, że jest oddalona o 1 milę od miasta, zbudowana w szachulec. Pomieszczenia jak stajnia, pokoje mieszkalne, kuchnia są dobrze utrzymane. W 1789 r. istniał tylko 1 dom mieszkalny, natomiast w 1802 r. oprócz karczmy i budynków gospodarczych były 4 domy zamieszkałe przez 30 osób.

Przez zbudowanie w 1883 r. linii kolejowej z Grudziądza do Chełmży rozpoczął się intensywny rozwój. Powstały zabudowania kolejowe i mieszkalne.

W 1911 r. Józef Herzfeld i Karol Victorius przenieśli część fabryki z Grudziądza do Rudnika, po lewej stronie stacji kolejowej. W tym czasie powstaje też cegielnia przy obecnej ul. Jeziornej, produkująca cegłę białą. Pobudowano z tej cegły budynki mieszkalne, odlewnię i zaplecze oraz domy przy trakcie toruńskim oraz rozbudowano karczmę. Budynki te istnieją do dzisiejszego dnia, oprócz cegielni, która była w okresie międzywojennym nierentowna.

W 1911 r. zbudowano dla gminy ewangelickiej, neogotycki kościół. W 1948 r. ks. bp. Kazimierz Józef Kowalski erygował parafię pw. Św. Andrzeja Boboli, wydzielając ją z parafii Podwyższenia Krzyża św. w Grudziądzu i parafii pw. Św. Marcina w Sarnowie i kościół został przekazany katolikom. W 1983 r. rozpoczęto budowę nowego kościoła pw. św. Józefa, przy ul. Mazurskiej.

Komentarz do planu miasta z 1880-1919 r.

1. Rządza, folwark i wieś
2. Jezioro Rządza – dawniej Rządzik
3. Żwirownią na Rządzu
4. Cmentarz
5. Cegielnia na Rządzu
6. Karczma „Pod Ropuchą”
7. Stacja kolejowa Grudziądz-Mniszek
8. Karczma w Mniszku
9. Miejsce wiązania i spławiania tratw - binduga
10. Rzeczka Rudniczanka (Rudnianka)
11. „Łachy” – wyspy na Wiśle
12. Miejsce bitwy prusko-krzyżackiej w 1243 r.
13. Cegielnia w Mniszku.

(L.B.S.)

Redakcja: Tadeusz Rauchfleisz, KMDG. Logo KMDG wykonał Grzegorz Rygielski.